

УДК 378.147

Лисак Г. О.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті здійснено аналіз існуючих підходів до формування фонетичної компетенції студентів молодших курсів гуманітарного профілю ВНЗ та визначено найбільш ефективні методи формування фонетичних навичок у навчанні іноземної мови.

Ключові слова: фонетична компетенція, комунікативний метод навчання, фонетичні навички, фонетичні знання.

Вивченню мов завжди надавали вагомого значення, проте іноземні мови здебільшого вивчалися тільки з метою збагачення інтелекту. У Програмі з англійської мови для вищих навчальних закладів на основі рекомендацій провідних експертів Ради Європи зазначається, що іноземною мовою слід оволодіти як засобом самостійного спілкування на міжкультурному рівні [7]. Для досягнення цієї мети необхідно домогтися, щоб формування фонетичної компетенції (ФК) передувало формуванню лексичних та граматичних навичок у навчанні будь-якої іноземної мови.

Актуальність дослідження обґрунтовується тим, що згідно з даними методичної літератури та результатами практики викладання значні зусилля, спрямовані на постановку іншомовної вимови на початковому етапі навчання, не приносять бажаного результату. Водночас порушення мовної норми ускладнює або робить узагалі неможливим іншомовне спілкування. Крім того, навчання іншим видам мовленнєвої діяльності практично неможливе без формування вимовних основ цієї діяльності. Тому необхідність удосконалення навчання вимови іноземної мови не викликає сумніву. Слід додати, що дана проблема ускладнюється тим, що, вивчаючи іноземну мову, студент уже має сформовані фонетичні навички з рідної мови, що суттєво впливає на формування принципово нових мовних навичок.

Проблема формування ФК не залишається поза увагою науковців. Зокрема вченими розробляються методики формування ФК (Ю.В. Головач, Н.Л. Гончарова, В.В. Перлова, А.О. Хомутова) та вдосконалення окремих аспектів фонетичного оформлення мовлення (О.О. Корзун, А.М. Хомицька), пропонуються різні підходи до визначення складу ФК (Ю.В. Головач, Т.Є. Єременко, А.М. Хомицька, А.О. Хомутова). Попри значний інтерес до різних аспектів оволодіння ФК, недостатньо розробленим залишається питання формування ФК студентів I-II курсів гуманітарного профілю ВНЗ.

Метою даної статті є аналіз існуючих підходів до формування фонетичної компетенції студентів молодших курсів гуманітарного профілю ВНЗ та визначення найбільш ефективних методів формування фонетичних навичок у навчанні іноземної мови.

Як свідчить аналіз наукової літератури, серед науковців немає єдиної точки зору щодо визначення поняття "фонетична компетенція". Так, Н.Л. Гончарова трактує ФК як гнучку систему, що розвивається, субкомпонент лінгвістичної компетенції, яка включає знання про звукову систему сучасної іноземної мови, релевантні перцептивні та артикуляційні навички, вміння адекватно оперувати ними відповідно до мовної ситуації, а також комплекс внутрішніх інструментально-інтеграційних мотивів, переконань і цінностей, які забезпечують високу якість професійної міжкультурної комунікативної діяльності [3, с. 42]. Проте, у наведеному визначенні відсутній рефлексивний компонент, який є невід'ємною частиною ФК.

А.В. Долина під ФК розуміє здатність індивіда на основі фонетичних знань, слуховимовних та інтонаційних навичок адекватно розпізнавати на слух автентичне мовлення та коректно оформлювати власне висловлювання, враховуючи вимовну норму іноземної мови,

ситуації спілкування, стилі та інші соціолінгвістичні особливості мовлення, а також забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та здійснювати постійний контроль процесу фонетичного оформлення мовлення [4]. Вважаємо, що наведене визначення більш вдало відображає сутність поняття компетенції, оскільки охоплює компоненти ФК, а саме: когнітивний, прагматичний, соціокультурний та рефлексивний [10, с. 10]. Когнітивний компонент включає знання про фонологічну систему іноземної мови, які відображають існуючі в мові звукові явища різних рівнів – фонемні, слова і речення, графемо-фонемні відношення, транскрибування, фонологічні засоби спілкування. Прагматичний компонент полягає в розвитку рецептивних і продуктивних навичок оперування мовним матеріалом. Соціокультурний компонент передбачає культурну різноманітність, варіативність вимови, врахування у вимові соціальних норм, володіння фонологічними засобами і культурними взірцями офіційного і неофіційного стилів, знання діалектних норм. Рефлексивна складова сприяє здійсненню самоконтролю, емоційно-ціннісного ставлення до матеріалу. Рефлексивні стратегії передбачають фіксацію зони помилки, виділення об'єкта, прийняття рішення щодо характеру корекції, здійснення корекції, порівняння з еталоном [10, с. 10-11].

У Програмі з англійської мови чітко не окреслено періоду навчання практичної фонетики, і вищі навчальні заклади мають змогу самостійно визначати тривалість викладання цього предмета [7, с. 6], який у більшості випадків становить два роки. У подальші роки, однак, відсутність систематичної роботи з удосконалення ФК призводить до деавтоматизації навичок [4], втрати деяких суттєвих комунікативно-значущих характеристик попередньо сформованих слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних навичок: порушується автентичне відтворення звуків, основних інтонаційних малюнків мовлення і правильне використання певних фонетичних закономірностей іноземної мови [9, с. 21]. Тому поглиблення фонетичних знань та вдосконалення слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних навичок повинно здійснюватись не лише на перших двох курсах, але й у подальші роки навчання і навіть після завершення вищого навчального закладу.

Слухо-вимовні навички розглядають як навички фонемно правильної вимови всіх звуків у потоці мовлення та сприймання всіх звуків при аудіюванні. Ритміко-інтонаційні навички – це навички інтонаційно і ритмічно правильного оформлення мовлення і розуміння мовлення інших людей. Крім слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних навичок у курсі практичної фонетики відбувається формування спеціальних навчальних фонетичних навичок в аудіюванні, говорінні, читанні / читанні вголос та, певною мірою, у письмі. [3, с. 41].

Рецептивні фонетичні навички в аудіюванні включають: навички розпізнавати на слух автентичне мовлення у різних умовах пред'явлення; диференціювати соціолінгвістичні фонетичні маркери; ігнорувати перешкоди, що ускладнюють сприйняття, пов'язані з умовами комунікації та індивідуальними особливостями вимови носіїв іноземної мови, наявністю регіонального акценту тощо.

До продуктивних навичок у говорінні належать: коректно оформлювати власне висловлювання з урахуванням вимовної норми іноземної мови; впливати на співрозмовника засобами фонетичного оформлення мовлення та досягати мети спілкування; виражати власне ставлення до предмета розмови, співрозмовника та ситуації спілкування, використовуючи відповідні просодичні засоби; гнучко та адекватно до ситуації спілкування змінювати особливості власного голосу; регулювати свій внутрішній стан, свідомо контролюючи власне мовлення; використовувати різні варіанти вимови відповідно до стилю мовлення та ситуації спілкування; здійснювати постійний фонетичний контроль мовлення, навіть якщо увага спрямована на інші його компоненти, такі як синтаксичне оформлення речення, лексична та граматична коректність висловлювання тощо.

Читання вголос включає такі навички як: голосно, чітко, виразно та відповідно до вимовної норми читати вголос; на основі знання особливостей різних стилів мовлення коректно розуміти та передавати за допомогою фонетичних засобів оформлення мовлення задум автора; розпізнавати у тексті графічні особливості передачі стилістичних та соціолінгвістичних маркерів мовлення та коректно їх відтворювати, враховуючи вікові особливості

мовлення героїв твору, їх настроїв; розпізнавати та інтонаційно передавати іронію та інші відтінки значення.

Існують різні підходи до формування ФК студентів гуманітарного профілю вищого навчального закладу. Найбільш уживаними є традиційний та комунікативний методи, кожний з яких має певні переваги та недоліки.

Представники традиційного методу навчання іншомовної вимови вважають, що навчання має відбуватися не як проста, недиференційована імітація, а як свідоме засвоєння вимовних дій та їх акустичних ефектів. Так, на думку С.І. Берштейна, зорове та дотикове стеження за вимовними рухами (артикуляцією) веде до виховання моторного відчуття, яке разом із запам'ятовуванням набуває важливого значення для засвоєння іншомовного мовлення. При такому раціональному підході задача артикуляційного навчання полягає в навчанні студентів усвідомлювати вимовні дії, членувати цілісні артикуляції на їх складові елементи, синтезувати ці елементи у нові незвичні сполучення та у тренуванні вимовного апарату, що дозволить здійснювати засвоєння артикуляції автоматично [5].

На думку Г.В. Рогової та Ф.М. Рабінович [8], формування слухо-вимовної бази відбувається на початковому етапі, надалі вона повинна лише закріплюватися. Учені вважають, що становлення слухо-вимовних навичок включає ознайомлення зі звуками іноземної мови, тренування їх вимови та застосування набутих навичок в усному мовленні та читанні вголос.

Головною умовою ефективного навчання фонетичному матеріалу є активне залучення артикуляційно-моторної пам'яті, тобто засвоєння фонетичного матеріалу неможливе лише під час прослуховування без багаторазового повторення й імітації. Саме тому інтенсивне тренування вимови повинно включати два типи вправ: активне слухання зразка та його свідомі імітація [8, с. 68-69]. Прикладами фонетичних вправ з імітації можуть виступати наступні: вправи на імітацію звуків/інтонаційної моделі, вправи на відтворення звуків/інтонаційної моделі; вправи на самостійну вимову звуків/інтонаційної моделі тощо. Варто зазначити, що питома вага вправ у відтворенні має бути значною. Регулярне використання вправ зі свідомої імітації допомагають подолати міжмовну та внутрішньомовну інтерференцію.

Не менш важливим є запис власної мови, оскільки той, хто говорить, не завжди може почути свої помилки і виправити їх. Використання комп'ютерних програм надає можливості для ефективного оволодіння фонокомпетенцією: індивідуальне прослуховування ідеальної вимови дикторів-носіїв мови, запис і прослуховування власної вимови, імітація, порівняння власної вимови з еталонним, апроксимація тощо.

Інший підхід до навчання іншомовної вимови – комунікативний – повністю заперечує традиційний метод навчання вимови. Так, В.В. Бужинський стверджує, що одноманітність аналітико-імітативних вправ, низький рівень мотивації призвели до втрати інтересу до вивчення іноземної мови, до деградації вже сформованих іншомовних фонетичних навичок [1, с. 43]. Комунікативність, за Є.І. Пассовим, полягає у подібності процесу навчання процесу комунікації. Точніше, комунікативний метод заснований на тому, що процес навчання виступає моделлю процесу комунікації [6, с. 25].

Відповідно до цього, навчання вимови з перших занять має проходити в умовах реального спілкування або якомога точніше імітувати ці умови. Тобто студенти повинні не готуватися до мовлення, а відразу починати спілкуватися, вимова має не “додаватися” до мовлення, а бути його основою, нерозривно пов'язаною з іншими компонентами навчання іншомовного мовлення – лексичними та граматичними навичками [2, с. 43-44]. Прихильники комунікативного підходу виділяють у навчанні вимови її смислотворчий, функціональний і соціальний аспекти. С.В. Павлова [6] зазначає, що в організації навчання іншомовної вимови на комунікативній основі необхідно враховувати наступні закономірності, а саме: системний характер взаємозв'язку фонетичних одиниць у реальному спілкуванні; провідну роль функціонального аспекту вимови; вплив комунікативного завдання на оформлення мовлення; необхідність забезпечення мовної готовності як пускового сигналу до початку говоріння; фоновий вплив вимовних операцій більш вищого рівня.

Варто відзначити, що значну роль у процесі формування ФК відіграють фонетичні знання. Під фонетичними знаннями слід розуміти відображення існуючих в іноземній мові звукових явищ різних рівнів – звука/фонем, слова і речення, співвідношень між графемою та фонемою, а також транскрипційних позначень, які однозначно характеризують звукові явища. Всі ФЗ В.А.Бухбіндер [2] поділяє на практично-мовленнєві, знання, що пов'язані з теорією мови, знання про співвідношення між графемою та фонемою, та знання знаків фонетичної транскрипції. Він також класифікує фонетичні знання за рівневим принципом: знання, які стосуються окремого звуку чи правил дистрибуції, або ж комбінації звуків у певній мові; знання, які стосуються явищ у слові; та знання явищ, що можуть мати місце всередині мовленнєвого такту чи речення.

До складу ФК входять, на нашу думку, знання:

- фонетичної системи іноземної та рідної мов;
- особливостей артикуляційної бази рідної та іноземної мов, тобто домінуючого укладу органів мовлення, характерного для вимови звуків даної мови;
- вимовної норми та особливостей варіювання у її межах;
- сучасних тенденцій у вимові сегментних одиниць та особливостей просодичного оформлення різних комунікативних типів висловлювання;
- особливостей фонетичного оформлення різних стилів мовлення;
- відмінностей у рівнях формальності реєстрів (офіційний, формальний, нейтральний, неформальний, фамільярний, інтимний).

Ми, у свою чергу, до фонетичних знань відносимо також метамовні знання, які базуються на мовній рефлексії і забезпечують формування усвідомленості процесу засвоєння іноземної мови, зокрема її фонетичного аспекту. Для докладнішого висвітлення суті та ролі мовної усвідомленості в процесі навчання та вивчення іноземної мови звернемось до визначення видів знань. У педагогічній психології розрізняють декларативні знання (власне знання), знання про шляхи вирішення проблеми (вміння), процедуральні (оволодіння навичками) та мета когнітивні (знання, якими керує рефлексія за посередництвом власних знань та власних дій. Саме метакогнітивні знання вважаються синонімічною назвою мовної усвідомленості). Метамовні знання, що формуються у процесі вивчення іноземної мови, роблять можливим використання мовних засобів свідомо та довільно.

Володіння нормативною вимовою іноземної мови є необхідною умовою для здійснення іншомовної міжкультурної комунікації. Правильне фонетичне оформлення мовлення дає змогу передавати зміст, виражати власне ставлення до співрозмовника та предмета розмови, впливати на комунікантів і досягати мети висловлювання. Для викладачів іноземної мови це – використання власної вимови як зразка для наслідування у процесі навчання студентів. Існуючі методики навчання англійської вимови потребують, на нашу думку, подальшого аналізу та вдосконалення, що свідчить про можливість пошуку шляхів підвищення ФК студентів-гуманітаріїв.

Список використаних джерел

1. Бужинский В.В. Работа над английским произношением на начальной ступени коммуникативного обучения иноязычному говорению / В.В. Бужинский // ИЯШ. – 1991. – № 4. – С. 43-45.
2. Бухбиндер В.А. Основы методики преподавания иностранных языков.-М. : Просвещение,1986. – 120 с.
3. Гончарова Н.Л. Формирование иноязычной фонетико-фонологической компетенции у студентов-лингвистов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Гончарова Нина Львовна. – Ставрополь, 2006. – 212 с.
4. Долина А.В. Зміст і структура фонетичної компетенції майбутніх учителів іноземних мов / А.В. Долина // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія. – К., 2009. – Вип. 16. – С. 10-14.
5. Леонтьев А.А. Общая методика обучения иностранным языкам: хрестоматия / А.А. Леонтьев. – М. : Рус. яз., 1991. – 360 с.
6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.

7. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): проект / [С.Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей, Ю.В. Головач та ін.; під кер. С.Ю. Ніколаєвої, М.І. Солов'я]. – Вінниця : Вид-во “Нова книга”, 2001. – 245 с.
8. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
9. Хомицкая А.Н. Профессионально-ориентированное совершенствование фонетической стороны иноязычной речи студентов старших курсов языкового педагогического вуза (на материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Хомицкая Алла Николаевна. – Н. Новгород, 1999. – 278 с.
10. Хомутова А.А. Формирование фонетической компетенции на основе мультимедиа (английский язык, языковой вуз): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теория и методика обучения и воспитания (иностраные языки)” / А.А. Хомутова. – Тамбов, 2007. – 21 с.

The article studies the analysis of current approaches to the phonetic competence formation of the universities' students and the most effective methods of phonetic skills formation in foreign language studying.

Key words: *phonetic competence, communicative method of teaching, phonetic skills, phonetic knowledge.*

УДК 372.416.2

Мартиненко В. О.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовано сутність читацької компетентності молодших школярів. Розкрито зміст і структуру мотиваційного, когнітивного, операційно-діяльнісного, рефлексивного її компонентів.

Ключові слова: *молодші школярі, читацька компетентність, компоненти читацької компетентності, читацька діяльність.*

Глобальні процеси розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, збільшення кількісних і якісних характеристик текстової інформації поставили перед загальноосвітньою школою завдання розроблення нових технологій щодо її усвідомленого сприймання, аналізу, добору, систематизації, застосування школярами у навчально-пізнавальній діяльності на міжпредметному рівні, а також у життєвому досвіді.

У Державних нормативних документах (Державному стандарті загальної початкової загальної освіти, навчальних програмах для загальноосвітніх навчальних закладів із навчання українською мовою – предмет «Літературне читання») формування читацької компетентності молодших школярів визначено як один з основоположних складників мети курсу [1, 2].

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури останніх десятиліть показує, що термін «читацька компетентність» не знаходить змістовно однозначного визначення. Існують різні підходи до розуміння цієї категорії, водночас більшість дослідників підкреслюють у її змісті особистісне і діяльнісне спрямування, а також компонентну структуру.

У зарубіжних літературних джерелах означене поняття застосовується, починаючи з кінця 70-х років минулого століття. Спочатку сутність читацької компетентності визначалась у межах психолінгвістичної концепції Н.Хомського [3]: як знання системи мови, на противагу володіння нею в реальних ситуаціях. У наступні, (80-90-і) роки, у дослідженнях вчених пріоритетним почав виступати діяльнісний підхід. Так, G. Westhoff визначає читацьку компетенцію як здатність індивіда до осмислення письмових текстів різних типів, різних формальних структур, пов'язує їх з більш широким контекстом – використання для досягнення власних цілей, розвитку